فیدراڵیزم، لە خۆشبا□□ی□□و□ بۆ کارەسات.. حەمید تەقوایی

بە پشتبەستن بە چاوپێکەوتنێک لەگەڵ کەناڵ جەدیددا ئامادەکراوە

وەرگێڕانی: کاوە عومەر

حەسەن ساڵحی: لە نێو هێزەکانی ئۆپۆزسیۆن، ژمارەیەک حیزب و هەندێ گرووپ بە شێوەیەکی سەرەکی ناسیۆنالیستی و نەتەوەیی لەگەڵ سیستەمی فیدراڵی لە جۆری نەتەوەییدان لە ئێران. ئایا فیدراڵیسم دەتوانێت وەڵامی نەهێشتنی ستەمی نەتەوەیی بێت؟ ئایا فیدراڵیزم زەمینە خۆشکەر نابێت بۆ بەربەرەکانێی نەتەوەیی؟ لە بەرنامەی (پاسخ)وەڵامدانەوەی ئەم هەفتەیەدا، باسی ئەم بابەتە دەکەین.

حەمید تەقوایی ، حزبی دیموکراتی کوردستان و هێزە ناسیۆنالیست و قەومییەکانی دیکە سیستەمی فیدراڵی بە دیموکراسییەکی پێشکەوتوو دەزانن بۆ نەهێشتنی هەڵاواردن و چەوساندنەوەی نەتەوەیی؟ بۆچوونی ئێوە لەمبارەیەوە چییە؟
حەمید تەقوایی: ئەگەر هێزێک بەڕاستی دەیەوێت کێشەی هەڵاواردن و چەوساندنەوەی نەتەوەیی چارەسەر بکات، بێگومان نابێت جەخت لەسەر ناسنامەی نەتەوەیی بکاتەوە. لابردنی ستەم و هەڵاواردنی نەتەوەیی بە دابەشکاری سیاسی کۆمەڵایەتی لەسەر بنەمای ناسنامەی نەتەوەیی بەدی نایەت، مەسەلەکە بەپێچەوانەوەیە. پێویستە ئەم ناسنامانە فڕێ بدرێن و نابێت ببنە بنەمای هیچ سیاسەت و حکومەت و سیستەمێک. پێویستە مرۆڤ بوونی هەموو هاوو□تیان و بەها مرۆییە جیهانداگرەکان وەک بنەمایەک وەربگیرێت.

ئەمە سەبارە بە هەر جۆرە جیاکارییەک ڕاستە. بۆ نموونە بۆ نەهێشتنی هەڵاواردنی ڕەگەزی، بۆ ئەوەی ژن و پیاو بەتەواوی یەکسان بن، نابێت لە یاساکان یان لە باری کۆمەڵایەتی و ئابووری تاکەکاندا ئاماژە بە ڕەگەزی هاوڵاتی بکرێت. ئەمەش بۆ ئایین و ستەمکاری ئایینیش ڕاستە. بۆ کۆتایی هێنان بە هەر جۆرە هەڵاواردنێک هەنگاوی یەکەم ئەوەیە کە هەموو هاوو□تیان وەک مرۆڤی خاوەن مافی یەکسان و سەربەخۆ لەو ئایینە یان نەتەوەیەی کە ئەوان خۆیان سەر بەو دەزانن یان خستویانەتە پاڵیان، بەڕەسمی بناسێنرێت. تا ئەو جێگایەی پەیوەندی بە هەڵاواردن و چەوساندنەوەی نەتەوەییەوە هەیە،

چارەسەری مەرقانە بە کێشەکە، زامنکردنی مافی خوێندن و چالاکیی ئەدەبی و کولتوورییە بە زمانی دایک، ڕەخساندنی هەلومەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتی یەکسانە بە هەموو پارێزگا و ناوچەکانی وڵات، و بە قەدەغەکردنی هەر جۆرە ئاماژەیەک بە نەتەوە (هەروەها ئایین، ڕەگەز و بنەچە)ی تاکەکان لە یاسا مەدەنی و کارگێڕییەکان، یاساکانی کار، ڕێکلام، بارودۆخی دامەزراندن و ستانداردەکانی تر و پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوورییەکان. هەر ئاماژەیەک بە نەتەوەکان یان ناسنامەی نەتەوەیی یان دابەشبوونی میللی نەتەوەیی لەسەر ئاستی سیاسی، کولتووری یان ئابووری. لە خاڵەی پێچەوانەی ئەم چارەسەرە ڕاستەقینە و ئینسانییەدا هەڵاواردن و چەوساندنەوەی نەتەوەییە و دەبێتە هۆی دابەشبوون و یەکگرتن ویەکگرتوویی.

لەم ڕوانگەیەوە فیدرالیزمی نەتەوەیی - ئیتنیکی جۆرەکە لە ئاڵۆزی و بەشەکە لە کێشەی چەوساندنەوەی نەتەوەیی نەک چارەسەری. بە بڕوای من ئەو حزبە ناسیۆنالیستانەی کە لەگەڵ فیدرالیزمی قەومیدان، بە پێچەوانەی ئاراستەی چارەسەرکردنی ستەم و چەوسانەوەی نەتەوەیی دەڕۆن. واتە لەبری ئەوەی هەڵاواردنی نەتەوەیی و جیاوازییە نەتەوەییەکان چارەسەر بکەن، دەیچەسپێنن. فیدرالیزمی قەومی نەک هەر وەڵامی کێشەی ستەم و هەڵاواردنی نەتەوەیی نییە، بەڵکو لە ڕاستیدا خزمەت بە بەدامەزراوەییکردن و سەقامگیرکردنی دەکات.

حەسەن ساڵحی: لایەنگرانی فیدرالیزم ئێران بە کۆمەڵگەیەکی فرە نەتەوەیی دەزانن و پێیان وایە فیدرالیزم باشترین شێوەی خۆبەڕێوەبەری و بەشداریکردنی کەمینە نەتەوەییەکانە لە کاروباری سیاسی و ئیدارەی پێکهاتەکاندا. بۆچوونی ئێوە لەمبارەیەوە چییە؟

حەمید تەقوایی: بنەمای کۆمەڵگەی مەدەنی هاووڵاتیی بوونە نەک گرووپە نەتەوەیی وئیتنیکی و ئایینییەکان. ئەمە ئەو سیمایە کە کۆمەڵگای مەدەنی دەخاتە خاڵەی پێچەوانەی ئەو پاشایەتییە فیۆداڵیی و خێڵەکیانەی کە لەسەر بنەمای ڕەگەز و ئایین و نەتەوەیی دامەزرابوون. کۆمەڵگەی مەدەنی یان کۆمەڵگەی سیڤیڵ واتە کۆمەڵگەیەک کە بە پشتبەستن بە پرەنسیپی یەک کەس، یەک دەنگ، بە پشتبەستن بە دەنگی تاکەکان، بەرپرس و سیستەمی حکومەت دیاری دەکات، نەک دەنگ و بۆچوونی ڕەگەزی و ئایینی و نەتەوەیی و...هتد.
کۆمەڵگایەکی لەم جۆرە یەکێکە لە دەستکەوتەکانی شۆڕشی گەورەی فەرەنسا بوو لە دژی فیۆدالیزم. چەمک و مەقولەی "فرە میللەتی" کۆمەڵگەکان لە خاڵەی پێچەوانەی کۆمەڵگەی مەدەنییدایە. ئەمە لە ڕاستیدا جۆرەکە لە پاشەکشە و گەڕانەوە بە سەردەمی فیۆدالیزم و

پێناسەکردنی سیستەم و حکومەت لەسەر بنەمای خێڵ و عەشیرەت.

“فرەنەتەوە” زاراوە و دەربڕینەکی پۆست مۆدێرنیستە، پێکهاتەکانی تری بریتین لە ڕێژەیی کولتووری و فرەیی کولتووری (مۆڵتی کاڵچرالیزم) و بەگشتی سیستەمێکی فیکرییە کە سەرەتا کۆمەڵگا بەسەر مۆزایکێکی جیاوازدا دابەش دەکات و دواتر دەیەوێت بانگهێشتیان بکات بۆ پێکەوە ژیان و تەحەمولکردنی هەریەکەیان لەلایەن ئەوی تر.وە و بەڵێنی مافی تایبەت و “خۆبەڕێوەبەری” هتد بە یەکەوە دەیانهێڵێتەوە! ئەوان خۆیان بە پۆست مۆدێرن ناودەبەن، بەڵام لە ڕاستیدا پێش مۆدێرنن و نوێنەرایەتی جۆرێک لە گەڕانەوە بۆ سەردەمی سەدەکانی ناوەڕاست دەکەن. ئەم تیۆرە بە پێچەوانەی وەهەم وخۆشباوەڕی شوێنکەوتووانی، هەکاری یەکگرتوویی نەتەوەیی نییە، نوسخەیەکە بۆ داڕمانی کۆمەڵگە.

هەر کەسێک دەتوانێت هێڵێک بکێشێت و کۆمەڵگا بە شێوازی جیاواز دابەش بکات. دەکرێت بڵێین کۆمەڵگا “فرە ئایین” یان “فرە ڕەگەزی” یان هەر دابەشبوونێکی ئارەزوومەندانە. بەڵام ئەگەر بچێتە سەر سیستەمی کۆمەڵایەتی، دەچێتە سەر جۆری حکومەت، دەچێتە سەر یاسا و پەیوەندییە ئابوری-سیاسییەکانی ناو کۆمەڵگا، دەبێت ئەم جۆرە دابەشبوونانە فڕێبدرێتە لاوە.

پەیوەستە داوای کۆمەڵگایەکی سەربەخۆ لە و لەسەرو هەموو ئەم دابەشبوونانە بکەین. کۆمەڵگایەک کە وێڕای بەفەرمی ناسینی جیاوازییە زمانی و کولتوورییەکان و مافی یەکسان، لەوانەش مافی خوێندن و چالاکییە کولتوورییەکان بە زمانی دایک، بۆ هەموان دەستەبەر دەکات، شوناسی میللی-ئاینی-نەتەوەیی تاکەکان بەرجەستە نەکات وئەوە نەکاتە بنەمای سیستەمی حکوومەت. وە یاسا و پێگەی ئابوری و کۆمەڵایەتی ئینسانەکان جێنا هێڵن. ئیگۆی فرەنەتەوەیی پێناسەکردنی کۆمەڵگا زۆرتر چارەسەری ئینسانی هەڵاواردن و چەوساندنەوەی نەتەوەیی دەسپێرێت بە مەحاڵ. بە ڕۆشتن لەگەڵ مەقولەی فرەنەتەوەییدا، تەنیا دەتوانرێت شوناس و جیاوازییە نەتەوەییەکان بەرجەستە بکرێتەوە و کۆمەڵگە زیاترو زیاتر بە جیاکاری و هەڵاواردن بگەیەنیت؛ واتە بە زاراوەی ئەمڕۆ بە کۆمەڵگەیەکی مۆزایکی! بۆیە پێم وایە نابێت مەقولەی فرەنەتەوەیی بە هیچ کۆمەڵگایەک قبوڵ بکرێت. هەروەک چۆن نابێ ئیسلامی بوونی ئەو کۆمەڵگایە قبوڵ بکرێت کە حکومەت بانگەشەی بۆ دەکات.

حەسەن ساڵحی: بەزۆری لایەنگرانی فیدرالیزم بەڵگە دەهێننەوە کە

فیدرالیزم باشە، چونکە دەسەڵاتی سیاسی دابەش دەکات و ڕێگری دەکات لە چڕبوونەوەی دەسەڵات لە دەستی حکومەتی ناوەندیدا. پەیوەندی نێوان فیدراڵیزم و لامەرکەزیەتی دەسەڵات چییە؟

حەمید تەقوایی: لەکاتی باس لە دابەشکردنی دەسەڵاتدا دەکرێت پێویستە بپرسرێت دابەشکردنی دەسەڵات لەنێوان چ کەسانێکدا؟ ئەم “خۆی”ە لە تیۆری “خۆبەڕێوەبەری” فیدراڵەکاندا کێیە؟ حزبە نەتەوەییەکان دەیانەوێت دەسەڵات لە ناوچە و پارێزگا جیاوازەکاندا دابەش بکرێت. پرسیار ئەوەیە کێ دەسەڵاتی هەیە لە هەر هەرێمێکدا؟ حیزب و ڕێکخراوە فیدرالیستەکان خۆیان وەک نوێنەری قەوم و نەتەوە و خاوەن دەسەڵاتەکان لە هەرێمەکەیان دادەنێن. ئەمە لە ڕاستیدا جۆرێکە لە هاوبەشیکردن لە دەسەڵاتی حکومەتدا. بە بڕوای ئەوان دابەشکردنی دەسەڵات لە نێوان هەرێمەکاندا بەو مانایەیە کە حزبە میللی ناوچەییەکان هەریەکەیان بتوانێت حوکمڕانی بەسەر ئەو میللەت یان نەتەوەیەدا بکات کە بانگەشەی نوێنەرایەتیان دەکەن. ئەمە لە ڕاستیدا دابەشکردنی دەسەڵاتە لە نێوان ناسیۆنالیزمی ناوەندی و ناسیۆنالیزمە ناوچەییەکان. فیدراڵیزمی قەومی بە کوردەوە بە واتای دەسەڵاتی ناوەندی لە دەستی ناسیۆنالیستە فارسەکان و دەسەڵاتی ناوچەیی لە دەستی ناسیۆنالیستە نەتەوەییەکان؛ لە دەستی ئەو حیزب و ڕێکخراوانەی کورد، بەلوچ، تورکی، عەرەب، ئازەری، تورکمان، لوڕستان، کەهگیلویە، بۆیەر ئەحمەد، لەک و هتد کە لە بەیانامە و کۆنفڕانسەکانیاندا ئاماژەیان پێکراوە. لە پلانی فیدرالیستەکانی ئێراندا بۆ هەر یەکێک لەو هێزانە پشکی دەسەڵات لەبەرچاو گیراوە. ئەم جۆرە لە دابەشکردنی دەسەڵات پەیوەندی بە خەڵکەوە نییە. لە ڕوانگەی ئێمەوە و هەر هێزێک کە بەڕاستی خوازیاری بەشداری هەموو هاوڵاتیان بێت لە چارەنووسی سیاسی و ئیدارەی کۆمەڵگادا، پێویستە دەسەڵات بەدەست جەماوەری خەڵکەوە بێت، جا خەڵکی ناوەند بێت یان خەڵک لە ناوچە و پارێزگا جیاوازەکان.

لە هەموو کۆمەڵگاکاندا یاسا و بڕیاری ناوخۆی هەیە، یاسا و بڕیاری سەرتاسەری هەیە. لە سیستەمی ئیداری فیدراڵی (وەک ئەمریکا و ئەڵمانیا) دەسەڵاتی فیدراڵی لەسەر ئەم بنەمایە دابەش بووە، بەڵام تەنانەت لە سیستەمی نافیدراڵیدا بڕیار و کردارەکان لە بەردەستی دەسەڵاتدارانی پارێزگا و ویلایەتەکاندایە. تەنانەت لە هەندێک حاڵەتدا شارەکان دەسەڵاتی تایبەتی خۆیان هەیە. ئەمە میتۆدێکی پرەنسیپی و دروستە کە پێویستە لە هەموو کۆمەڵگاکاندا بەکاربهێنرێت، بەڵام ئەمە پەیوەندی بە دابەشبوونی قەومی- نەتەوەیی کۆمەڵگا و خۆبەڕێوەبەری نەتەوەییەوە نییە. بە بۆچوونی ئێمە

دەسەڵات لە دەستی خەڵکدا بێت چ لەسەر ئاستی سەرتاسەری و چ لەسەر ئاستی هەرێمی. پێویستە خەڵک بتوانێت لەسەر ئاستی هەرێم و چ لەسەر ئاستی سەراسەریدا بەرپرسان هەڵبژێرن و دەربکەن و چ.

کاتێک کە پرەنسیپی ڕادەستکردنی دەسەڵات بە خەڵک پەیڕەو دەکرێت، ئیتر پرسی قۆرخکاریی دەسەڵات لە دەستی ناوەند و لامەرکەزییەت و هتد، دەکەوێتە لاوە. چونکە کاتێک سەد دەت نەوەد لای ئەمەیە. پرسیاری بنچینەیی ناوەند و هەرێم نییە، بەڵکو ئەوەیە کە دەسەڵات لە دەستی کێدایە، لە دەستی کەمینە و نوخبەیەکی سیاسیدایە، چ لە هەرێم بێت یان لە ناوەند، یان لە دەستی جەماوەری خەڵکدایە؟ وەڵامی ئەمە بە کێشەی ناوەندگەرایی ئەم دووەمیانە.

حەسەن ساڵحی: لە مێژووی هاوچەرخی ئێراندا، حزبە ناسیۆنالیست نەتەوەییەکان بە گشتی مافی چارەی خۆنووسین و خودموختارییان دەویست. بۆچی ئەمڕۆ ڕوویان لە فیدرالیزم کردووە؟ ئایا ئەمە هەنگاوێکە بە پێشەوە یان هەنگاوێکە بە دواوە؟

حەمید تەقوایی: پێمەوایە هەنگاوێکە بە دواوە. پاشکشێیەکی مێژوویە نەک هەر لە ئێران بەڵکو لە هەموو جیهاندا. با کەمێک زیاتر ڕوونی بکەمەوە.

ئەو سەردەمەی کە حیزبە ناسیۆنالیستە ناوچەییەکانی وەک حزبی دیموکراتی کوردستان خودموختاری و مافی چارەی خۆنووسینیان دەویست، قۆناغی شەڕی سارد بوو. لایەک بلۆکی سۆڤیەت و دیوەکەی تریش بلۆکی ڕۆژئاوا و لە وڵاتانی وەک ئێران و تورکیا کە حکومەتی ناوەندی سەر بە ئەردوگای ڕۆژئاوا بوو، حزبە ناسیۆنالیستە ناوچەییەکانی وەک حزبی دیموکراتی کوردستان مەیلیان بە ئەردوگای سۆڤیەت هەبوو. مافی چارەی خۆنووسین و ئۆتۆنۆمی و هتد لەسەر بنەمای ئەو سیاسەت و تیۆریانە بوو کە چەپی ڕووسی پێشنیاری کردبوو. تەنانەت ناسیۆنالیزمی عەرەبی وەک بەعسیزم و ناسریزم خۆیان بە شێوەک لە سۆسیالیزمی عەرەبی ناوبرد، بە هەمان شێوە حیزبەکانی کوردستانی ئێران و کوردستانی عێراق و کوردستانی تورکیا خۆیان سەر بە ئەردوگای چەپ دەزانی. وەکوو ئەمڕۆش حیزبێکی وەک حزبی دیموکراتی کوردستان خۆی بە سۆسیال دیموکرات دەزانێت.

لە هەر حاڵەتێکدا لەو کاتەدا باسی فیدرالیزم نەدەکرا چونکە لە کولتوری چەپی سۆڤیەتدا جێگەی فیدرالیزم نەبوو، تەنانەت لە بلۆکی ڕۆژئاواشدا لەو سەردەمەدا هەر باسێک لە فیدرالیزم نەبوو.

بەڵکووباسەکە لەسەر ئۆتۆنۆمی و مافی چارەی خۆنووسین بوو.
دوای داڕمانی یەکێتی سۆڤیەت نەک هەر لەم ڕووەوە، بەڵکو لەسەر ئاستی گشتی کێشە و بەها و ستراتیژییەکان گۆڕانکارییان بەسەردا هات. لەو قۆناغەدا هەموو هێزە سیاسییەکان، لە ئۆپۆزسیۆن و هەڵوێستدا، ئیدیعایان دەکرد و دەیانویست کۆمەڵگایەکی مەدەنی و یەکگرتوو، بەڵام لە دوای یەکێتی سۆڤیەت، لە قۆناغی هەژموونی بە ڕکابەری سەرمایەداریی بازاڕی ئازاد، و “نەرمی نوێ جیهانیدا “، ئەوەی بووە گوتارێکی زاڵ و لە میدیا و ڕای گشتیدا باڵادەستی پەیداکرد دیدگا و بەها ئایینی و ناسیۆنالیستی و نەتەوەییەکانیان بوو. کۆمەڵگاکان بە ئاوێتەبوونی ئایین و ناسیۆنالیستی و عەشیرەتی و نەتەوەییەکان دادەنران و دیموکراسی بوو بە جۆرێک لە هاوسەنگی لە نێوان ئەو هێزانەدا. ئەمە کۆمەڵگایەکی مۆزایکییە بە پێچەوانەی کۆمەڵگا یەکگرتووەکان کە لەسەر بنەمای بەها هاوبەش و گشتگیرەکانە و قەرە بووکردنەوەی سیاسی فەلسەفەی پۆستمۆدێرنیستییە ، کە لە بنەڕەتدا باوەڕیان بە بەها گشتگیر و جیهانداگرەکان نییە.
نموونەیەک و دەرئەنجامێکی کارەساتبار لەم تێڕوانینە فەلسەفی-سیاسییە، کارەساتی یوگۆسلاڤیا بوو. لە یوگۆسلاڤیا پێش ڕووخانی یەکێتی سۆڤیەت،هیچ کەس بیری لەبیری نەبوو کە مۆنتینیگرۆ، سربی، یان هەرزەگۆڤی، کروات، یان کۆسۆڤۆیە. هەموویان هاوڵاتی وڵاتێک بوون بە ناوی یوگۆسلاڤیاوە، بەڵام دوای ڕووخانی یەکێتی سۆڤیەت، هەموو بەشەکانی کۆمەڵگاکە بیریان هاتەوە –یان ئەگەر وردتر بڵێم، هێزە ناسیۆنالیستەتوندئاژۆکان بیریان هێنایەوە – کە مێژوویەکی تایبەتی و شانازیگەلێکی تایبەتی هەیە، لە ڕەگەز و نەتەوەیەکی جیاوازە، کولتوورێکی جیاوازی هەیە، نەتەوەیەکی جیاوازە میللەتەکەی جیاوازە و هتد و هتد. ئەمە بوو بە هەوێنی شەڕی ناوخۆ و خوێنڕشتن و دواجار کۆمەڵگای کردە حەوت بەش.
لە سەردەمی ئەمڕۆدا پرسی فیدرالیزمی قەومی لەسەر هەمان گوتار و دیدگا دامەزراوە کە یوگۆسلاڤیای هەڵوەشاند. ئەمڕۆ ئەم دیدە لە شێوەی “سیستەمی فیدراڵی”دا بووەتە ئاڵایەک لە دەستی ئەو هێزە ناسیۆنالیستانەدا کە پێشتر داوای ئۆتۆنۆمی و مافی چارەی خۆنووسینیان دەکرد.

خاڵێکی دیکە کە پەیوەستە لە بارودۆخی ئێستای ئێراندا ئاماژەی پێبدرێت ئەوەیە کە هێزی سەرەکی فیدرالیزم لە ئێراندا حزبی دیموکراتی کوردستانە. بە ئەم حیزبە فیدرالیزم پێش هەموو شتێک هەڵوێستێکی بەرگرییە لە بەرامبەر دەستدرێژیی ناسیۆنالیزمی فارس کە هەمیشە لەژێر ئاڵای پاراستنی یەکپارچەیی خاک و بەرپەرچدانەوەی

جوداخوازیدا هەز و حیزب و خەڵکی کوردستانی تێکشکاندووە. گەڵاڵەی فیدرالیزم لە لایەن حزبی دیموکراتەوە ئەو ڕاگەیاندنەیە کە ئەمە جوداخواز نین، بەڵام، بەگوێرەی ڕەوتی باڵادەستی سەرمایەداریی بازاڕی ئازادی دوای سۆقیەت، ئەمە کۆمەڵگای مۆزایکمان دەوڵەت و دەسەڵاتی ناوچەیی لە سیستەمێکی فیدراڵیدا بۆ ئەمە بەسە.

یەکێکی دیکە لە باشییەکانی فیدرالیزم بۆ حیزبی دێموکرات ئەوەیە کە هێزە ناسیۆنالیستەکانی ناوچەکانی دیکە کۆدەکاتەوە. پێشتر دروشمی حیزبی دێموکرات “دیموکراسی بۆ ئێران و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان” بوو. ئێستا دروشمی فیدرالیزمە بۆ هەموو نەتەوەکانی ئێران. ئەم مەسەلەیە لەچوارچێوەی تەنیا پێوەندی کوردستان لەگەڵ حکوومەتی ناوەند دەردێنێت و درێژی دەکاتەوە بۆ هەموو ئەو نەتەوەیانەی کە پێشتر تەنانەت خودموختاریشیان نەدەویست و هیچ مێژوویەکی ململانەیان لەگەڵ حکوومەتی ناوەندیدا نەبووە. بۆیە ئیتر مشتومڕ لەسەر ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان نییە، بەڵکو پرسێکە کە هەمووان لە بەلوچ و ئازەری و عەرەبەوە تا بۆیار ئەحمەد و لەک و تورکمان، باوباپیرانیان بیردەخاتەوە و بەڵێنی دەسەڵاتی ناوخۆیی بە هەموو لایەک دەدات.

بەڕای من ئەم پرۆژەیە لە دوای ئۆتۆنۆمییەوەیە. چونکە “دیموکراسی بۆ ئێران، ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان” یەکەمیان کۆمەڵگەی مەدەنی بۆ ئێران بەڕەفەرمی ناسی و ویستی دیکتاتۆرییەت هەڵبوەشێنێتەوە، دووەمیش پرسی نەتەوەیی لە چوارچێوەی کوردستاندا ورووژاند کە پاشخانەکی مێژوویی بابەتیی و واقیعی هەیە. بەڵام پلانی فیدرالیزم و ناسنامەی نەتەوەیی بۆ هەموو نەتەوەکان سیستمی سیاسی هەموو کۆمەڵگا دەکێشێتەوە دواوە و دەیکاتە کۆمەڵگەیەکی دابەشکراو لەسەر بنەمای ناسنامەی نەتەوەیی. وەک چۆن پۆستمۆدێرنیزم گەڕانەوەیە بۆ سیستەمەکانی پێش مۆدێرنیزم، نوسخەی فیدراڵیزم لە پشت تەنانەت جیابوونەوە و ئۆتۆنۆمیشەوەیە.

حەسەن ساڵحی: پتر بە بەرگریکردن لە سیستەمی فیدراڵی، نموونەی کۆمەڵگە پیشەسازییەکانی وەک ئەمریکا، ئەڵمانیا و کەنەدا دەهێننەوە. پێت وایە فیدرالیزم لەم وڵاتانەدا دواکەوتوو و کۆنەپەرستانەیە؟

حەمید تەقوایی: خاڵی یەکەم ئەوەیە کە فیدراڵی لەو وڵاتانەی باست کرد، ئیتنیکی نییە، بەڵکو ئیدارییە. بۆ نموونه ئه مه ریکا به پێی نه ته وه یان میللەتی جیاواز به سەر ده سه ڵاتی فیدراڵیه کاندا

دابەش نەکراوە ، بەڵکو ولایەتە جیاوازەکان دەسەڵاتی دیاریکراو پێناسەکراویان هەیە لە بەڕێوەبردنی کاروباری ناوخۆیی خۆیاندا. لە ئەڵمانیا و کەنەداش هەمان شتە.
بەڵام لە ئێراندا مەسەلەکە جیاوازە. ئەگەر سەیری لیستی حزب و ڕێکخراوە فیدرالیستەکان بکەیت، تێدەگەیت کە هەموو هێزە ناسیۆنالیستەکان ناسیۆنالیست و قەومین و بە ئیدعای خۆیان پێشنیاری فیدرالیزم دەکەن بۆ چارەسەرکردنی ستەمی نەتەوەیی. ئەو فیدرالیزمەی کە ئەم هێزانە مەبەستیانە، هیچ لێکچوونێکی لەگەڵ فیدراڵیزمی ئەمریکا و ئەڵمانیا و هتد نییە.
خاڵێکی تر ئەوەیە کە کاتێک فیدرالیزم لە ڕۆژئاوا هاتە ئاراوە، سەردەمێک بوو کە وڵاتان دروست دەبوون. فیدرالیزم لە ڕاستیدا چەسپێکی ناوخۆیی و ئەڵقەیەک بوو کە مرۆڤ و گروپە جیاوازەکانی بە پاشخانی ناسیۆنالیستی نەتەوەیی ئیتنیکی جیاوازەوە بە یەکەوە گرێدا، کە میراتی سەردەمی فیۆداڵی بوو، لە چوارچێوەیەکدا میللەت و وڵاتی پێکەوە گرێدەدا. ئەگەر ئەمریکا نەبوایەتە سیستەمی فیدراڵی، لانیکەم بەشەکانی باشوور و باکوور دەبوونە دوو وڵات. یان ئەگەر کەنەدا نەبوایەتە فیداڵ، ئەوا دابەش دەبوو بەسەر دوو وڵاتی فەرەنسی زمان و ئینگلیزی زماندا. ئەڵمانیا و سویسرا بە هەمان شێوە ئەو دەوڵەتانە بۆ ئەوەی کە میللەتێک-دەوڵەتێکی گەورەتر و گشتگیرتر پێکبهێنن سیستەمی فیداڵیان هەڵبژارد.
بەڵام فیدرالیستەکانی ئێران گەلێی بەدواوەگەڕانەوەیان گرتەتە بەر. وڵاتێک و کۆمەڵگەیەک لە ئێستادا بوونی هەیە، هیچ کەسێک لەم کۆمەڵگایەدا لە بیری دابەشکردنی دەسەڵات نەبووە، تەنانەت خەڵکی پارێزگاکانی وەک کوردستان، بەلوچستان، و ئازەربایجان، چ جای بگات بە قەشقایی، تورکمان، لەک و هتد، خۆیان بە هاوچارەنووس وهاو دەردی هەموو ئەو خەڵکانەی تر دەزانن کە لە ئێران دەژین. دەردی خەڵک قۆرخکاری دەسەڵاتی ناوەندی نییە، بەڵکو ئەوەیە کە دەسەڵاتی ناوەندی کۆنەپەرستە، دیکتاتۆر و سەرکوتکەر و دژە خەڵکە، تەنانەت دژە خەڵکی تاران. هەژاری و بێ مافی و کوشتن و ستەم لە سەرتاسەریە. هەر بۆیە خەڵک دروشمی “هەموومان پێکەوەین” و “کورد بەلوچ ئازەری ئازادی و یەکسانی” دەڵێنەوە. لە شۆڕشی ژن ژیان ئازادیدا ،کورد، بەلووچ و ئازەری و هەرکەسێک سەر بەچ نەتەوەیەکە لەبیردا نەبوو، بەڵکو بەهۆی نەبوونی ئازادی، بەهۆی نەبوونی یەکسانی، بەهۆی نەبوونی خۆشگوزەرانییەوەیە کە هاتوونەتە سەر شەقامەکان.

لە کۆمەڵگەیەکی وادا پێشنیارکردنی فیدراڵیزم بۆ پێچەوانەی

ئەمریکا و ئەڵمانیا و سویسرا لە سەرەتای دامەزراندنیدا، پاشەکشە پێکردنی کۆمەڵگایە. ئەگەر ئەو کۆمەڵگایانە لەو ساتەوەختە مێژووییەدا ئاڵای فیدرالیزمیان هەڵنەکردبایە، بەسەر چەند پارچەیەکدا دابەش دەبوون و نەدەگەیشتنە یەک وڵات. وڵاتی ئێران لە ئێستادا بوونی هەیە و کۆمەڵگا یەکگرتووە. یەکگرتوو نەک لە دەوری ناسنامەی نەتەوەیی و میللی یان دژی قۆرخکاری دەسەڵات لە ناوەنددا، بەڵکو لە دەوری شوناسی هاوبەشی ئینسانی دژ بە حکومەتێکی دیکتاتۆر و سەرکوتگەر و دژە ئینسانی لە سەرتاسەری وڵاتدا. پارێزگاری کوردستان کە بە زمانی کوردیش قسە دەکات بەرد بەخەڵکی کوردستان دەکێشێت و ئیمام جومعە و دەسەڵاتی خۆجێییەکانی تەورێزیش بەهەمان شێوە دەسەڵاتی خۆجێیی خۆیان لە دژی خەڵکی هاوزمانی خۆیان بەکاردەهێنن. دەمەوێت بڵێم یەکڕیزی خەڵک و خەباتی خەڵک لەدژی دیکتاتۆری لە هەموو ئێراندایە و خەڵک لە هەموو پارێزگاکاندا خۆیان بە دەست و شەریکی یەکتر دەزانن، ڕوونە کە لە کۆمەڵگەیەکی وادا ، دروشم و خواستی فیدراڵی هیچ بنەمایەکی نییە.
فیدراڵیزم، وەک وتم، لەلایەن حزبە ناسیۆنالیست نەتەوەییەکانەوە بەرزکراوەتەوە بە داواکردنی بەش لە دەسەڵاتدا. ئەمە ئامانج و خاڵی دەستپێکی ئەوانە و هەر لەبەر ئەم هۆکارەش ئاماژەکردنیان بە ئەمریکا و ئەڵمانیا و وڵاتانی دیکەی فیدراڵی بە تەواوی بێمانایە. بەراوردکردنەکە جیاوازە.

دەرئەنجامی فیدرالیزمی قەومی تەنیا دەتوانێ هەڵوەشاندنەوەی کۆمەڵگا بێت. دەتوانێ ببێتە هۆی شەڕو کوشتاری دراوسێکان لە ئێراندا بەدواوە بێت. ڕەنگە هێزەکانی لایەنگری فیدراڵیزم نیازێکی باشیان هەبێت، بەڵام کاتێک سیاسەت لەسەر دابەشکردنی میللی-نەتەوەیی خەڵک و بەشە جیاوازەکانی کۆمەڵگا بنیات دەنێیت، چیتر ناتوانیت بەر بە ناسیۆنالیزمی توندڕەو و ڕەگەزپەرستی و کوشتنی دراوسێ بگرێت. توندڕەوترین هێزە قەومی و نەتەوەیی و نەژادییەکان پاڵیان پێوەدەنرێت بە پێشەوە — ئەمە ئەمڕۆ لە ئێستاوە نموونەی ئەمە دەبینین-، لەبەردەم یەکتردا ڕیز دەبن و نەهەواڵیک لە ڕز دەبێت نە نیشانەک لە ڕێزەوان. شار بە شار و دێ بە دێ، بەتایبەتی لەو شارانەی کە کەوتوونەتە سەر سنووری پارێزگا جیاوازەکان، وەک پیرانشار و نەغەدە جەنگی حەیدەر نەمەتی، سیستان و بەلوچستان بە دوو بەش و هتد و هتد.

بەڕای من جەختکردنەوە لەسەرقەوم و نەتەوە و ناسنامەی ئیتنیکی، نوسخەیەکە بۆ داڕمانی کۆمەڵگا. نوسخەیەکە بۆ هبەگژادانی دراوسێ

لەگەڵ دراوسێکانیدا. پلانی فیدرالیزمی ئیتنیکی لە ئێراندا بە سەربەخۆ لە مەبەستی بەرەوپێشبەرانی بە تەواوی دژە ئینسانی و کۆنەپەرستانەیە. ئێران بە فیدرالیزم نابێتە سویسرا، دەبێتە یوگۆسلاڤیا.

١٨ ئابانی ١٤٠٢، ٩ی نۆڤەمبەری ٢٠٢٣